

FORBES, Meghan: TECHNOLOGIE PRO REVOLUCI. ČESKÁ AVANTGARDA V TISKU. Přeložili Jana Hlávková a Lenka Střeláková. Praha: Artefactum, 2025. 504 s.

Dušan Teplan

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2026.73.3.10>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9253-2888>

Open Access: licensed under Creative Commons Attribution 4.0 (CC-BY 4.0)

Monografia *Technologie pro revoluci* s podnázvom *Česká avantgarda v tisku* predstavuje jeden z najnovších príspevkov k poznaniu medzivojnového umenia v strednej Európe. Jej autorkou je americká historička umenia Meghan Forbes, ktorá sa už dlhšie špecializuje na výskum českej avantgardy s dôrazom na vzťahy medzi umeleckým textom, obrazom a ich technologickou multiplikáciou. V tejto knihe si stanovila za cieľ zmapovať prienik moderných technológií tlače do praxe českého avantgardného hnutia Devětsil v dvadsiatych rokoch 20. storočia. Kniha vyšla súbežne aj v angličtine pod titulom *Technologies for the Revolution. The Czech Avant-garde in Print*, ktorý stavia na dvojakom význame slova „revolution“: revolúcia v zmysle spoločenskej zmeny a zároveň vo význame rotácia.

Cieľ monografie plne zodpovedá povahe umeleckých avantgárd z medzivojnového obdobia. Ako rozhodujúca sa v tomto kontexte javí predovšetkým ich snaha o šírenie vlastnej tvorby prostredníctvom masmediálnej produkcie, čím sa usilovali prekonať elitársky charakter tradičného umenia a integrovať estetickú skúsenosť do každodenného života modernej spoločnosti. Išlo o vedomé stieranie hraníc medzi umeleckým gestom a prostriedkami masovej reprodukcie, ktoré malo otvoriť cestu k úplnej demokratizácii umenia a premeniť celú tvorbu na účinný nástroj formovania novej spoločenskej reality.

M. Forbes rozpoznala v tomto prieniku potenciál pre hlbšiu analýzu väzieb medzi avantgardným umením a technologickým pokrokom. Túto perspektívu naplno uplatnila už v úvode knihy, kde postavila do paralelného vzťahu etablovanie linotypovej sadzby, známej svojím automatizmom či vysokou efektivitou, a sformovanie hnutia Devětsil po prvej svetovej vojne. Vytvorila pevnú argumentačnú bázu pre pochopenie historickej spätosti umeleckých avantgárd s modernými tlačiarenskými technológiami a zároveň rozšírila priestor na interpretáciu vybraných diel ako výsledku programovej interakcie človeka a stroja.

Výklad problematiky rozdelila do piatich kapitol. V prvej kapitole sa sústredila na charakteristiku reprodukčných technológií a ich nástrojov, ktorými predstavitelia Devětsilu uvádzali svoje diela do verejného obehu. Detailne priblížila napríklad využívanie štočkov, umožňujúcich vďaka aplikácii nových fotomechanických postupov rýchlu tlač obrazových predlôh v publikáciách najrôznejšieho druhu. Ich vtedajšie rozšírenie predstavovalo zásadný technologický posun, pretože umožnili organicky prepojiť textovú a obrazovú zložku do jedného tlačového celku. Okrem toho sa nimi výrazne eliminovala potreba drahých tlačiarenských techník a otvorili cestu k masovému šíreniu avantgardného umenia.

Nezanedbateľným prínosom charakteristiky vybraných tlačiarenských techník je,

že ich M. Forbes postavila do vzájomnej súvislosti s dobovými princípmi vizuálnej kultúry vrátane grafického dizajnu a typografie. Toto prepojenie zvýraznila hlavne reflexiou teoretických prác Karla Teigeiho, stojaceho za programovou koncepciou Devětsilu. Precízne ukázala, ako sa jeho názory na funkcie umenia v modernej dobe stretávali s hľadaním nových možností tlače a v akej miere z nich dokázal vyvodiť kritériá pre samotnú tvorbu.

Druhá kapitola prináša analýzu raných publikácií Devětsilu so špecifickým zameraním na vzťah textu a obrazu. Osobitná pozornosť je venovaná analýzám diel Vítězslava Nezvala a Jaroslava Seiferta, posúvajúcich využitie moderných reprodukčných postupov na novú rovinu umeleckej komunikácie. V ich dielach zaznamenala radikálnu zmenu polygrafického spracovania v duchu poetického úsilia o konfrontáciu publika s bezprostrednou hravosťou a optickou evokáciou. Celú zmenu podľa nej najlepšie reprezentujú knihy s obrazovými básňami od oboch tvorcov, v ktorých sa tradičná hierarchia textu a obrazu rozpadla pod vplyvom ich absolútnej fúzie. Rezignácia na pevnú štruktúru slov v prospech voľnej hry s obrazovými prvkami vytvorila nové komunikačné pole, schopné zasiahnuť zmysly pozorovateľa simultánne, a tak nahradiť postupné čítanie okamžitým estetickým zážitkom.

Práve zdôraznením poetizmu ako metódy oslobodzujúcej tvorivú fantáziu sa autorka podarilo osvetliť hlboké súvislosti medzi estetickými postulátmi českej avantgardy a ich konkrétnou realizáciou prostredníctvom novátorských spôsobov tlače. Možno to považovať aj za dôkaz jej schopnosti prirodzene prepájať rôznorodé poznatky z oblasti estetiky a tlačiarenského priemyslu. Výsledkom je presvedčivý rozbor konkrétnych umeleckých prejavov na pozadí globálnych premien kultúry v jej koncepcnej aj materiálnej rovine.

V ďalších dvoch kapitolách sa M. Forbes zamerala na polygrafické postupy, ktoré umožnili hnutiu Devětsil prekročiť hranice literatúry a na ploche jednotlivých publikácií

experimentálne simulovať princípy filmovej a divadelnej tvorby. Obe časti sa z tohto hľadiska významne podieľajú na objasnení otázky, akými prostriedkami sa česká avantgarda usilovala naplňať koncept intermediality. Jedným z hlavných dobových ideálov bolo organické prepojenie literatúry s plagátovou údernosťou obrazu, dynamickým pohybom filmového pásu a špecifickou priestorovosťou divadelnej scény. Na žánrovej úrovni to dobre vystihovala aj filmová báseň, ktorá definitívne rezignovala na statickosť tradičnej sadzby, aby sugestívnou montážou obrazu a slova evokovala závažné tempo moderného života.

M. Forbes v týchto kapitolách nezabudla zdôrazniť, že viaceré podnety pre nové vyjadrovacie prostriedky nachádzali členovia Devětsilu v kultúrnom dianí v zahraničí. Inšpiráciou boli napríklad dobové sovietske filmy so svojou estetikou montáže či konštruktivistické divadlo, ktoré do vtedajšieho umenia vnieslo princípy rytmizovaného pohybu a funkčného členenia priestoru. Práve tieto zahraničné impulzy umožnili Devětsilu transformovať stabilnú plochu publikácií na živé vizuálne pole, kde sa sadzba prestala podriaďovať jednoduchým lineárnym konvenciám a začala fungovať ako dynamická konštrukcia.

Záverečná kapitola približuje techniky typofota a typomontáže, ktoré mali pre prezentáciu prác Devětsilu osobitný význam. Kým typomontáž vniesla do tlače kinetickú energiu a optický rytmus pomocou výrazných geometrických prvkov a kontrastných rezov písma, typofoto umožnilo integrovať fotografiu priamo do typografického organizmu. Tieto metódy sa najmä u K. Teigeiho stali novou vizuálnou rečou, ktorá dokázala polygrafickými prostriedkami sprostredkovať dravú dynamiku modernej epochy.

Celkovo možno publikáciu hodnotiť kladne predovšetkým za precíznu rekonštrukciu umeleckých stratégií hnutia Devětsil v spojení s technickými nuansami, ktoré stáli za jeho úspechmi v edičnej činnosti. Ak by aj mohol vzniknúť dojem, že autorka len opisuje vybrané techniky tlače, jej záber je v skutočnosti

334 omnoho širší. Cez optiku materiálnej kultúry sa jej podarilo odkryť princípy avantgardného myslenia a ukázať, ako úzko boli vtedajšie ambície umelcov prepojené s technologickými možnosťami doby. Jej výskum potvrdzuje tézu, že pre úspešné pôsobenie akejkoľvek umeleckej skupiny je nevyhnutná nielen estetická koncepcnosť, ale zároveň aj schopnosť ovládnuť komunikačné kanály, ktoré jej tvorbe dodajú hmatateľnú a presvedčivú podobu.

K pozitívam knihy patrí aj to, že všetky analyzované javy sú doložené bohatým obrazovým materiálom. Ide o ukážky najrôznejších kníh a časopisov, fotografií či reklamných materiálov. Čitateľ má i vďaka tejto názornosti možnosť detailne preskúmať dobovú podobu artefaktov, o ktorých autorka píše.

Čo azda mohlo byť v knihe zdôraznené viac, sú možné nástrahy alebo systémové limity, ktoré súvisia s uplatňovaním nových technicko-komunikačných stratégií v umeleckej praxi. V prvom rade ide o známy paradox originality, ktorý vzniká v momente, keď sa úprimná snaha o demokratizáciu umenia a jeho masové šírenie začne stretávať s nárokmi na technologickú a estetickú výlučnosť. Hoci avantgarda proklamovala všeobecnú prístupnosť, precízne narábanie s formou a sofistikované využívanie moderných médií ju neraz vracalo k istej forme elitárstva a uzatváralo pred nepripravenými príjemcami.

Iným problémom je technologický determinizmus. Ak časť avantgardných umelcov

podriaďovala svoje pôsobenie logike moderných technológií, otvára sa otázka, do akej miery tento prístup spätne ovplyvňoval ich tvorivé možnosti. Nedá sa práve aj dobová polygrafia vnímať ako faktor, ktorý vopred limitoval ich výrazový register? Možno je to až príliš abstraktná rovina uvažovania, určite však platí, že technika nebola v tomto prípade len neutrálnym nástrojom, ale stala sa jedným z určujúcich determinantov tvorivého procesu.

Pozornosť by si zaslúžil aj spôsob, akým technologický optimizmus avantgardy premenil samotné chápanie umenia. Pod vplyvom nových reprodukčných techník prestalo byť dielo vnímané ako nedotknuteľný „originál“ a stalo sa skôr otvoreným komunikačným projektom. Možno sa ale pýtať, či tento koncept nevedol k vyprázdneniu estetického zážitku, ako na to svojho času upozornili Walter Benjamin či Theodor W. Adorno, alebo sa tým len otvoril priestor pre novú, desakralizovanú formu vnímania, v ktorej sa hodnota diela už neodvodzovala od jeho jedinečnej prítomnosti. Reflexia týchto otázok má svoj zmysel pri skúmaní vzájomnej podmienenosti technických inovácií a premien umeleckého výrazu.

Osobitnú zmienku si zaslúži grafická úprava publikácie. Grafický dizajnér Štěpán Marko dal knihe moderný vizuál, ktorý spája účelnú prehľadnosť s vysokou estetickou hodnotou. Zvolené riešenia plne korešpondujú s obsahovým zameraním knihy a dodávajú jej na presvedčivosti.

doc. PhDr. Dušan Teplan, PhD.

Katedra slovanských filológií

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67

949 01 Nitra

Slovenská republika

E-mail: dteplan@ukf.sk